

УДК 338.23

Длугопольська Т.І.
викладач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права,
аспірант кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Тернопільського національного економічного університету

СТАНДАРТИ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАРУБІЖНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНИ

STANDARDS OF INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION TO SOCIAL SECURITY: FOREIGN LANDMARKS FOR UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Світові глобалізаційні процеси та військово-політичні конфлікти загострили проблему забезпечення соціальної безпеки населення різних країн світу, яку прийнято розглядати як з позицій держави, так і з позицій окремого громадянина. У статті здійснена спроба теоретичного осмислення різних підходів до розуміння соціальної безпеки за умов викликів сьогодення, аналізу основних соціальних загроз, формулювання рекомендацій підвищення рівня соціальної безпеки на національному та глобальному рівнях.

Ключові слова: соціальна безпека, страхування, пенсії, перерозподіл.

АННОТАЦИЯ

Мировые глобализационные процессы и военно-политические конфликты обострили проблему обеспечения социальной безопасности населения разных стран мира, которую принято рассматривать как с позиций государства, так и с позиций отдельного гражданина. В статье сделана попытка теоретического осмысления различных подходов к пониманию социальной безопасности в условиях вызовов сегодняшнего дня, анализа основных социальных угроз, формулирования рекомендаций повышения уровня социальной безопасности на национальном и глобальном уровнях.

Ключевые слова: социальная безопасность, страхование, пенсии, перераспределение.

ANNOTATION

Globalization processes, political and military conflicts exacerbated the problem of social security of humans around the world. It is considered to discuss social security problem through state and the individual citizen's point of views. We discussed different approaches of social security phenomenon in theoretical aspects. We analyzed basic social treats according to the problem and gave recommendations to support high standards of social protection on national and global levels.

Keywords: social security, insurance, pensions, redistribution.

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття пов'язаний із серйозними змінами принципів розвитку соціально-економічних систем, пов'язаних не лише із розвитком глобалізації, інформаційного суспільства, демократизацією, але й з військово-політичними конфліктами, революціями і, як наслідок, численними міграційними та соціальними проблемами, що зачіпають як розвинуті країни, так і держави, що розвиваються. Усе це актуалізує питання дослідження соціальної безпеки держави на коротко- та довгострокову перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні концепції дослідження проблем соціальної безпеки представлені у роботах Копенгагенської [1; 2] та Паризької [3; 4; 5] шкіл,

які дискутують переважно через моменти ідентифікації соціальних загроз та реакції на їх наслідки. Так, якщо для представників Копенгагенської школи реакція на загрози є ситуативною і безпосередньо залежить від характеру та моменту потенційних небезпек, то для adeptів Паризької школи превентивні заходи із чітко прописаними наперед інструментами реагування є більш важливими і бажаними у різноманітних ситуаціях потенційних загроз [6]. Вітчизняна школа соціальної безпеки репрезентована працями [7; 8; 9]. У цих та інших роботах питання соціальної безпеки та соціального захисту тісно перегукуються із проблемами національної безпеки. Проте актуальними залишаються питання узгодженості різновекторних поглядів в напрямі вироблення спільного плану дій щодо гарантування соціальної безпеки громадянам окремих країн, фінансування необхідного рівня соціальних видатків на ці цілі тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На міжнародному рівні соціальні ризики як підстава для набуття людиною права на соціальну безпеку і соціальний захист були встановлені у низці міжнародних актів, таких як, зокрема, Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення від 1952 р. № 102, Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики від 1962 р. № 117, Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку із втратою годувальника від 1967 р. № 128, а також у Європейському кодексі соціального забезпечення (1964 р.), Хартії основних соціальних прав трудящих (1989 р.) та Європейській соціальній хартії (1961 р.). Проте в сучасній літературі майже не приділено уваги питанням дотримання Україною міжнародних актів у сфері соціального захисту населення.

Мета статті полягає у розгляді соціальної безпеки з точки зору держави та прав людини, детальному аналізі ключових концепцій і рекомендацій, які стосуються гарантування соціальної безпеки на міжнародному рівні, а також оцінці політики України щодо забезпечення відповідного рівня соціального захисту громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна безпека проголошена в ст. 22 Загаль-

ної декларації прав людини: «Кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній та культурній сферах за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури й ресурсів кожної держави» [10]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська Конвенція з прав людини) була прийнята відповідно до Загальної декларації прав людини з метою додержання країнами-підписантами та забезпечення на своїй території прав та основоположних свобод людини. Соціальна безпека, отже, стосується того, що суспільство, в якому живе людина, повинно допомагати їй розвиватися та досягати усіх переваг (культура, робота, соціальний добробут), що може запропонувати країна. Соціальна безпека також стосується діючих програм, які держава запроваджує, щодо добробуту через гарантування доступу до усіх ресурсів, особливо для соціально вразливих груп населення (діти, пенсіонери, особи з інвалідністю, безробітні, хворі).

Соціальну безпеку можна розглядати в контексті забезпечення захисту держави та окремої людини. Відповідно до державницького підходу соціальна безпека виступає захищеністю соціальної сфери суспільства і держави від загроз, здатних зруйнувати соціум чи зумовити його деградацію [11]. Соціальна безпека передбачає наявність об'єктивних та суб'єктивних умов та факторів, які забезпечують нормальну життєдіяльність суспільства та спроможність його протистояти несприятливим зовнішнім та внутрішнім руйнівним впливам, зберігати свою цілісність та здатність до відтворення, а також стійкість розвитку [12]. Головною метою соціальної безпеки визнається гарантування міцного громадянського миру, критерієм – добробут середнього класу чисельністю не менш 75%, а суб'єктом соціальної безпеки – система державного соціального захисту [13]. Соціальна безпека в цьому контексті є сукупністю заходів із захисту інтересів країни та її громадян у соціальній сфері, розвитку соціальної структури й відносин у суспільстві, системи життєзабезпечення та соціалізації людей, образу життя згідно з інтересами прогресу нинішніх та майбутніх поколінь [14].

З точки зору прав людини соціальна безпека є правом громадян (не благодійністю) на отримання державних гарантій щодо забезпечення мінімальними соціальними стандартами життя. Соціальна безпека в цьому випадку виступає особливим видом особистісної безпеки («human security»), яка багатьма дослідниками розглядається як своєрідне суспільне благо, що концентрує та перерозподіляє життєві ризики [15; 16]. Під категорією особистісної безпеки розуміють «захист від загроз для життя окремого індивіда та підтримку її якості за одночасного створення

умов для вільного розвитку особистості і реалізації її прав та можливостей брати участь у суспільному житті як на національному, так і на глобальному рівнях» [17]. Ця концепція концентрується на добробуті окремих індивідів [18]. «Human Security» відноситься до забезпечення «базових матеріальних потреб» й реалізації «людської гідності», що включає «емансипацію від подавляючої владних структур – чи то на глобальному, національному, чи локальному рівні за масштабом та походженням» [19]. Ця концепція передбачає і «спільність знання, технології, інститутів та видів діяльності, які захищають та зберігають біологічне існування людського життя, а також процеси, що захищають та вдосконалюють колективний мир та процвітання в цілях підвищення свободи людини» [20]. Сьогодні концепція особистісної безпеки охоплює усі заходи, які загрожують виживанню людини, повсякденному життю та гідності, а також зусилля щодо протидії цим загрозам. В Канаді, наприклад, сюди включають і захищеність від фізичних загроз, досягнення достойного рівня життя, гарантію фундаментальних прав людини, верховенство закону, соціальну рівність, захист громадян у конфліктах та сталий розвиток [21]. Оскільки в реальному житті через дію ринкових механізмів та існування приватних економічних агентів немає гарантії того, що соціальний захист не стане соціально стратифікованим, то державницьке гарантування кожному громадянину мінімального рівня добробуту стає своєрідним компромісом, який узгоджує баланс інтересів в суспільстві.

Отже, у вузькому значенні термін «соціальна безпека» стосується програм соціального страхування для літніх та осіб з інвалідністю (наприклад, у США). В інших країнах, зокрема Україні, використовується більш широке розуміння соціальної безпеки, яке охоплює такі види ризиків:

- пенсії по віку («old age pensions»);
- допомоги із втрати годувальника («survivor's benefit»);
- виплати на дітей («family benefit»);
- медичне забезпечення («medical care»);
- допомоги при вагітності і пологах («maternity benefit»);
- допомоги із безробіття («unemployment benefits»);
- оплата лікарняних («sickness leave benefit»);
- допомога з інвалідності («disability benefit»);
- виплати із травмування на робочому місці («employment injuries»).

Універсальна потреба в соціальному забезпеченні на початку ХХ століття була визнана світовою спільнотою як основоположне право людини. Оскільки Міжнародна організація праці (МОП) була створена у 1919 р., досягнення соціального забезпечення стало основою її ман-

дату. Підхід МОП до соціального забезпечення базується на правах, тобто для реалізації права на соціальне забезпечення використовуються міжнародно-правові документи як відправна точка, а безпосереднє право на соціальну безпеку визнається як право людини в основних документах, що регулюють ці права, а саме в Загальній декларації прав людини (*Universal Declaration of Human Rights*) і Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (*International Covenant on Economic Social and Cultural Rights*) та багатьох інших. МОП запровадила низку стандартів соціальної безпеки, які передбачають різні типи охоплення соціальним захистом в різних економічних системах. Низка конвенцій із соціального забезпечення пропонує широкий спектр положень, які дають змогу досягти мети універсального охоплення соціальним захистом поступово. За умов глобалізації, коли люди все більше піддаються впливу світових економічних криз та ризиків різного виду, зростає усвідомлення факту, що широка національна політика соціального захисту може забезпечити буфер проти багатьох негативних соціальних викликів.

Згідно з даними МОП [22], якщо у 1900 р. із 178 країн світу понад 97% мали мінімальну систему соціального захисту, яка гарантувала лише надання допомог в межах 1-3 видів ризиків із вищеперерахованих, то до 2012 р. частка таких країн скоротилась до 21%. Зате глобально збільшилась кількість країн, які пропонують соціальну підтримку у 8 і більше видах ризиків, а саме із 12% у 1945 р. до 38% у 2012 р. Всеосяжна система соціального захисту, отже, сьогодні представлена у 37,6% із 178 країн світу, 22,4% із 125 країн, що розвиваються, та 14,6% із 41 найменш розвинутих країн світу. В країнах, що розвиваються, частка населення, яка отримує пенсію за віком, зросла із 22,7% у 2000-х рр. до 45% у 2010-х рр., в роз-

винутих – із 37% до 72%, а в найменш розвинутих – із 6% до 17% відповідно.

Глобальні тренди соціальних видатків протягом 1990-2012 рр. можна охарактеризувати так: зростання з 4% до 6,2% ВВП в країнах, що розвиваються, з 1,9% до 3,5% ВВП – у найменш розвинутих країнах, у зростаючих економіках – з 6,5% до 9,6% ВВП відповідно. Фінансово-економічна криза 2008 р. змусила більшість країн застосовувати методи жорсткої економії в соціальних видатках бюджетів. Так, заходи фіскальної консолідації у 2010 р. привели до скорочення державних видатків у 106 країнах світу, у 2011 р. – у 114 країнах, а у 2015 р. – вже у 122 країнах.

МОП запровадила кілька інструментів підтримки соціального забезпечення в країнах-підписантах (табл. 1).

Рекомендації Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення (*Social Security Minimum Standards Convention*, 1952 р., № 102) охоплюють практично всі види соціальних допомог: від медичного обслуговування до родинних виплат. Так, зокрема в сфері медичного обслуговування стандарти Конвенції № 102 передбачають профілактичну допомогу, загальний догляд лікарями, включаючи візити додому, спеціалізовану допомогу, фінансування передбачених лікарських засобів тощо. Фінансування періодичних виплат у зв'язку із хворобою, вагітністю та пологами (допологова допомога, утримання в пологових будинках та післяпологовий догляд, госпіталізація) та безробіттю Конвенція № 102 передбачає на рівні, що відповідає мінімум 45% середньої зарплати. Фінансування допомог по старості, інвалідності та у зв'язку із втратою годувальника рекомендується Конвенцією № 102 на рівні, що відповідає мінімум 40% середньої зарплати. Фінансування допомог у випадку трудового каліцтва або професійного захворювання

Таблиця 1
Інструментарій МОП у гарантуванні соціальної безпеки та ратифікація його Україною

№	Види допомог Інструмент	Медичне обслуговування	Допомога у зв'язку із хворобою	Допомога по безробіттю	Допомога по старості	Допомога у випадку трудового каліцтва або професійного захворювання	Родина допомога	Допомога у зв'язку з вагітністю і пологами	Допомога по інвалідності	Допомога у зв'язку з втратою годувальника
1.	Конвенція 102	●	●	●	●	●	●	●	●	●
2.	Конвенція 118	○	○	○	○	○	○	○	○	○
3.	Конвенція 121	-	-	-	-	○	-	-	-	-
4.	Конвенція 128	-	-	-	○	-	-	-	○	○
5.	Конвенція 130	○	○	-	-	-	-	-	-	-
6.	Конвенція 157	○	○	○	○	○	○	○	○	○
7.	Конвенція 168	-	-	○	-	-	-	-	-	-
8.	Конвенція 183	-	-	-	-	-	-	○	-	-
9.	Рекомендація 202	○	○	○	○	○	○	○	○	○

● – ратифіковано Україною;

○ – не ратифіковано Україною

Конвенція № 102 передбачає на рівні щонайменше 50% середньої зарплати. Щодо родинної допомоги, то Конвенцією № 102 передбачено і варіант періодичних платежів родинам, і варіант надання продуктів харчування, одягу, оплати житла, і їх поєднання. Загалом Конвенція № 102 у сфері соціальної безпеки прийнята на сьогодні 55 країнами світу, серед яких слід назвати такі: Японія, Німеччина, Ізраїль, Австрія, Бельгія, Бразилія, Кіпр, Данія, Франція, Греція, Мексика, Норвегія, Польща. Україна та Домініканська Республіка приєдналися до неї лише у 2016 р. Із табл. 1 видно, що Україна ратифікувала усі рекомендації Конвенції № 102 по широкому колу допомог (від розд. 2 до розд. 10 ст. 2 відповідного документа).

Конвенція про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення (*Equality of Treatment (Social Security) Convention*, 1962 р., № 118) гарантує адекватне соціальне забезпечення, передбачене Конвенцією № 102, крім громадян країни, також й не громадянам. Ця Конвенція ратифікована у 38 країнах світу, серед яких слід назвати такі: Бразилія, Данія, Єгипет, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ізраїль, Італія, Норвегія, Швеція. Україна до Конвенції № 118 не приєдналась.

Конвенція про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби (*Medical Care and Sickness Benefits Convention*, 1969 р., № 130), крім стандартів, передбачених у Конвенції № 102, додатково гарантує стоматологічну допомогу, виплати на медичну реабілітацію та поховання. Її ратифікували лише 15 країн, серед яких слід назвати такі: Норвегія, Фінляндія, Данія, Швеція, Чехія, Німеччина, Нідерланди. Україна до Конвенції № 130 не приєдналась.

Конвенція про сприяння зайнятості та захисту від безробіття (*Employment Promotion and Protection against Unemployment Convention*, 1988 р., № 168) підвищує рівень періодичних допомог із безробіття, зазначених в Конвенції № 102, до 50% середньої зарплати, а також можливість застосування спеціальних правил розрахунку. Її прийняли лише 8 країн світу, серед яких слід назвати такі: Бельгія, Фінляндія, Норвегія, Швеція, Швейцарія. Україна Конвенцію № 168 не ратифікувала.

Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку із втратою годувальника (*Invalidity, Old-Age and Survivors' Benefits Convention*, 1967 р., № 128) збільшує рівень періодичних виплат щонайменше до 45% середньої зарплати (на випадок старості та втрати годувальника) та до 50% (на випадок інвалідності) порівняно з Конвенцією № 102, а також дає змогу переглянути діючі ставки. Її прийняли 16 країн світу, серед яких слід назвати такі: Кіпр, Чехія, Німеччина, Нідерланди, Швеція, Швейцарія. Україна до Конвенції № 128 не приєдналась.

Конвенція про допомоги у випадку виробничого травматизму (*Employment Injury Benefits*

Convention, 1964 р., № 121) передбачає аналогічні виплати, як і Конвенція № 102, однак вони повинні відповідати щонайменше 60% середньої зарплати у разі втрати працездатності, містити додаткові пільги для вдів, інвалідів, що вимагають постійної допомоги третіх осіб, та дітей-сиріт. Її ратифікували понад 20 країн світу, серед яких слід назвати такі: Бельгія, Фінляндія, Німеччина, Ірландія, Японія, Швеція, крім України.

Конвенція про охорону материнства (*Maternity Protection Convention*, 2000 р., № 183) гарантує відшкодування витрат на медичну допомогу, що включають, крім випадків, передбачених в Конвенції № 102, грошові виплати для підтримки рівня життя жінки і дитини на належному рівні (принаймні 2/3 середньої зарплати). Її прийняли понад 30 країн світу, серед яких слід назвати такі: Австрія, Болгарія, Італія, Латвія, Литва, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Швейцарія, крім України.

Конвенція про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення (*Maintenance of Social Security Rights Convention*, 1982 р., № 157) передбачає певні переваги у соціальному забезпеченні для трудящих мігрантів, яким доводиться стикатися з проблемою позбавлення права на соціальні виплати, якими вони користуються у країні походження. Ця конвенція ратифікована лише Іспанією, Швецією, Філіппінами, Киргизстаном.

Рекомендація щодо мінімальних рівнів соціального захисту (*Social Protection Floors Recommendation*, 2012 р., № 202), прийнята на Генеральній конференції МОП 30 травня 2012 р., право на соціальний захист визнає як право людини, а соціальне забезпечення – як економічну і соціальну необхідність для процесу розвитку і прогресу, важливий засіб попередження і скорочення масштабів бідності, нерівності, соціальної ізоляції та незахищеності, інвестиції в людський капітал. Рекомендація № 202 встановлює такі види соціальних гарантій в контексті забезпечення мінімального рівня соціального захисту [23]:

1) доступ до визначеного на національному рівні комплексу товарів і послуг, що становлять найважливіші медичні послуги, зокрема з охорони материнства, які відповідають критеріям наявності, доступності, прийнятності та якості;

2) основні гарантовані доходи на дітей не нижче за національно встановлений мінімальний рівень, які дають змогу забезпечити доступ до харчування, освіти, догляду та будь-яких інших необхідних товарів і послуг;

3) основні гарантовані доходи не нижче за національно встановлений мінімальний рівень для осіб економічно активного віку, не здатних одержувати достатній дохід, зокрема в результаті хвороби, безробіття, вагітності та пологів чи інвалідності;

4) основні гарантовані доходи не нижче за національно встановлений мінімальний рівень для осіб похилого віку.

Загалом Рекомендація № 202 надає державам-членам пропозиції щодо побудови комплексних систем соціального захисту та розширення сфери соціального забезпечення, віддаючи перевагу встановленню національних рівнів соціального захисту, доступних для всіх, хто цього потребує. Рекомендації містять низку принципів, включаючи відповідальність держави; правовий підхід, що базується на національному законодавстві; різноманітність методів соціальної підтримки; універсальність захисту на основі соціальної солідарності; адекватність та передбачуваність вигод; захист прав та гідності бенефіціарів; недискримінацію, гендерну рівність та реагування на особливі потреби; фінансову та економічну стабільність; прозорий, підзвітний та надійний фінансовий менеджмент. Країни світу, зокрема Україна, розглядають ці рекомендації як пріоритет реформування соціальної сфери на перспективу.

Висновки. Як слідує з проведеного дослідження, Україна намагається слідувати рекомендаціям МОП у сфері соціального захисту практично в усіх видах соціальної підтримки громадян, гарантуючи їм той обсяг соціальної безпеки, який можна забезпечити за наявних фінансово-економічних умов. Прийняття Конвенції № 102 у 2016 р. в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, військово-політичного конфлікту та міграційних проблем доводить, що Україна навіть в ситуації браку можливостей забезпечення соціальної безпеки населення від фінансово-економічних та політичних потрясінь намагається слідувати європейському вектору реформування соціальної політики. Підняття соціальних стандартів та приєднання до інших конвенцій МОП у сфері соціальної безпеки можливі лише за умов економічного зростання та підвищення конкурентоздатності економіки на перспективу. Неабиякими стимулами в цьому може стати «запуск» медичної реформи в Україні, розвиток підприємництва, посилення боротьби з корупцією тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe / [O. Waever, B. Buzan, M. Kelstrup, P. Lemaitre]. – New York: St. Martin's Press, 1993. – 221 p.
2. Security: A New Framework for Analysis / [B. Buzan, O. Wæver, J. Wilde]. – London: Lynne Rienner Publishers, 1998. – 239 p.
3. Bigo D. Security and Migration / D. Bigo, R. Walker // Alternatives. – 2002. – Vol. 27 (1). – P. 1-92.
4. Huysmans J. Revisiting Copenhagen / J. Huysmans // European Journal of International Relations. – 1998. – Vol. 4 (4). – P. 479-504.
5. Balzacq T. The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context / T. Balzacq // European Journal of International Relations. – 2005. – Vol. 11 (2). – P. 171-201.
6. Длугопольська Т.І. Дослідження соціальної безпеки в системі пріоритетів держави добробуту: зарубіжні підходи / Т.І. Длугопольська // Технологический аудит и резервы производства. – 2016. – № 3/5 (29). – С. 48-53.
7. Скуратівський В.В. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення / В.В. Скуратівський, О.М. Линдюк // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2011. – № 3. – С. 194-204.
8. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине / И.М. Сирота. – Х.: Одиссей, 2004. – 384 с.
9. Донбас і Крим: ціна повернення: [монографія] / [за ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко]. – К.: НІСД, 2015. – 474 с.
10. The Universal Declaration of Human Rights (10.12.1948) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights>
11. Геополитика, международная и национальная безопасность: словарь-справочник / под общ. ред. В.Л. Манилова. – М., 1999.
12. Яновский Р.Г. Глобальные изменения и социальная безопасность / Р.Г. Яновский. – М., 1999.
13. Ярочкин В.И. Теория безопасности / В.И. Ярочкин. – М., 2005.
14. Серебрянников В.В. Социальная безопасность России / В.В. Серебрянников, А.П. Хлопьев. – М., 1996.
15. Dorfman A. The Case Against Privatization / A. Dorfman, A. Harel // Philosophy and Public Affairs. – 2013. – Vol. 41 (1). – P. 67-102.
16. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism / G. Esping-Andersen. – Cambridge: Polity Press, 1990.
17. Балуев Д.Г. Личностная и государственная безопасность: современное международно-политическое измерение: дисс. ... докт. полит. наук / Д.Г. Балуев. – Нижний Новгород, 2004.
18. Paris R. Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? / R. Paris // International Security. – 2001. – Vol. 26 (2).
19. Thomas C. Global Governance, Development and Human Security: Exploring the Links / C. Thomas // Third World Quarterly. – 1999. – Vol. 22 (2).
20. Bedeski R. Human Security, Knowledge, and the Evolution of the Northeast Asian State / R. Bedeski. – Centre for Global Studies, University of Victoria, 2000.
21. Axworthy L. Canada and Human Security: The Need for Leadership / L. Axworthy // International Journal. – 1997. – Vol. 52 (2).
22. Schwarzer H. Social Security Systems in the Global South and the Case of Brazil / H. Schwarzer // MPI Workshop «Soziale Sicherung und die Post-2015 Agenda» (Munich, 30 June 2014).
23. Social Protection Floors Recommendation. Recommendation concerning National Floors of Social Protection, 2012, № 202 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ilo.org>